VIKIPEEDIA

Hirimotu keel

Hirimotu keel	
Kõneldakse	Paapua Uus-Guinea
Piirkonnad	Port Moresby, Keskprovints, Oro, Gulfi provints, Lääneprovintsis, Milane Bay
Kokku kõnelejaid	120 000[1]
Keelesugulus	Austroneesia keeled motu keel **hirimotu keel**

Hirimotu keel on austroneesiapõhjaline pidžinkeel, mis põhineb motu keelel; on selle lihtsustatud versioon.[1] Hirimotu keele alternatiivsed nimed on hiri, pidžin motu, politsei-motu.[2] Hüüdnimi politsei-motu tuleneb sellest, et koloniaalajal võtsid selle keele kasutusele just ametivõimud.

Hirimotu ja motu keeled on leksikaalselt sarnased, kuid grammatiliselt ja fonoloogiliselt erinevad, mis tähendab, et hirimotu kõnelejad ei mõista motu keelt ning motu keele kõneleja, kes pole kunagi hirimotuga kokku puutunud ei saa sellest aru.[3]

Hirimotu on Paapua Uus-Guinea ühest ametlikust riigikeelest. Seda kõneldakse Port Moresby piirkonnas, Keskprovintsis, Oro provintsis, Gulfi provintsis, Lääneprovintsisis ja Milne Bay provintsis.[1]

Hiri keelt kõneleb esimese keelena vähe inimesi. Teise keelena kõnelejaid on 120 000 (1989 J. Holm). Hirimotu populaarsus Paapua Uus-Guineas üha väheneb.[1]

Sisukord

Sõnavara

Tänapäevane hirimotu sõnavara tuleb enamjaolt motu keelest. Selle all mõeldakse eelkõige elementaarset sõnavara nagu lihtsad tegusõnad, kehaosad, kõige tavalisemad/rohkem kasutatud nimisõnad, sugulust näitavad terminid, asesõnad ja mitmed sõnad, mille tõid 1870. aastatel Paapua Uus-Guineasse Lõunamere saare pastorid. Sinna kuuluvad näiteks sõnad *pakosi* (käärid), *tamaka*(kingad), *pavapavana* (kuningas). Ülejäänud hirimotu sõnavara koosneb teistest paapua keeltest laenatud sõnadest või muudest inglise keele

variatsioonidest, mida on läbi sajandite Uus-Guineas kõneldud, näiteks *rais* (riis), *ti* (tee), *kesikesi* või *pisikesi* (küpsis). Väike osa hirimotu sõnavarast koosneb sõnadest, mis tulevad keeltest, mis nii on kui ka ei ole motuga suguluses, näiteks *o kapode* (oi, vabandust), *dimdim* (valge mees) pärinevad ilmselt austroneesia keelkonda kuuluvast suau keelest.[1]

Arvsõnad

Kümme esimest arvsõna Hirimotu keeles on:[4]

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
ta	rua	toi	hani	ima	tauratoi (sikisi)	hiti	taurahani	taurahani-ta	gwauta

Murded

Hirimotu keeles on kaks murret: austroneesia ja paapua murre. Mõlemad on grammatiliselt ja sõnavara mõttes austroneesia murded. Paapua murre oli keele kõrgajal laialdamaselt kasutusel ja seda kasutati alates 1964. aastast standardina ametlikult avaldatud teostes. Austroneesia murre on grammatiliselt ja fonoloogiliselt sarnasem motule, selle sõnavara on laiem ja sarnasem algkeelele. Selle tõttu peeti seda korrektseks murdeks.

Fonoloogia

Hirimotu keeles on 5 täishäälikut: a, e, i, o, u.

Hirimotu keeles on 12 konsonanti: /p, b, t, d, k, g, m, n, v, l/r, s, h/.[5]

Algselt oli hirimotu fonoloogia väga sarnane motu keele fonoloogiaga, aga kui hirimotu arenes üha rohkem pidžinkeeleks, hakkas hääldus peegeldama inimeste emakeelest tulenevaid individuaalseid erinevusi. Keeles arenesid kindlad muutused. Nendeks on:

- kontrast motu */l/* ja */r/* vahel on tavaliselt neutraliseeritud, mis tähendab, et sõnu *lau* (mina) ja *rau* (leht) hääldatakse samamoodi *lau*na.
- /h/ kaob hääldades tihti ära.
- motu kontrast */ao/* ja */au/*, */ae/* ja */ai/*, */oe/* ja */oi/* vahel on kadunud, seega iga paari hääldatakse vastavalt */au/, /ai/, /oi/*.
- motu *kw/gw+au* on vähendatud *ko*'ks, nagu sõnas *koraia* (Motu keeles *gwauraia* – millestki rääkima)
- erinevalt motu keelest ei ole hirimotus */g/* ja */ɣ/* eristatavad. Kui näiteks motus on selgelt eristatavad *guria* (matma) ja *ɣuria*(palvetama), siis hirimotus on need homonüümsed.[6]

Morfoloogia

Hirimotu keel on grammatiliselt palju lihtsam kui motu keel. Hirimotu keeles ei ole ebaregulaarseid tegusõnu.

Hirimotus kaovad ära motus esinevad kindlad asesõnalised alused ja sihitised, kasutatakse vabu asesõnu, mis on laenatud algest motust.[7]

Süntaks

Võrreldes motuga on hirimotu (ja ka lihtsustatud motu) palju lihtsama struktuuriga. Paljudes austroneesia keeltes esineb ebaharilik sõnajärg öeldis-alus-sihitis (VSO) või VOS.[8]

Sõnajärg hirimotus varieerub. Olenevalt sellest kas alus ja sihitis on asesõna või nimisõna. On neli varianti:

- Kui mõlemad S ja O on nimisõnad,siis on sõnajärg S ese O V:

Sisia ese boroma ia itaia – Koer nägi siga.

Koer siga tema nägema

- Kui S on nimisõna ja O on asesõna, siis sõnajärg on O be S ia V (vahel harva ka SVO):

Lau be sisia ia itaia – sisia ia itaia lau.- Koer nägi mind.

Mina koer see nägema – koer see nägema mina

- Kui S on asesõna ja O on nimisõna, on sõnajärg OSV:

Sisia lau itaia. – Ma nägi koera.

Koer mina nägi

- Kui S ja O on mõlemad asesõnad, on sõnajärg tavaliselt OSV, vahel harva ka SVO:

Oi lau itaia. – Lau itaia oi. – Ma nägin sind.

Sina mina nägema – Mina nägema sina

Keelenäide

- *Kone be edeseni?* – Kus on rand?[9]
- *Bia gabuna be edeseni?* – Kus asub baar?[9]

Kirjaviis

Hirimotu keel kasutab ladina kirja, kuid olemas on ka hirimotukeelne Braille kiri.[1]

Huvitavat

Hirimotu on kaubavahetuskeel. See loodi, et austroneesia keelte kõnelejad ja mittekõnelejad saaksid kaupu vahetada ning lihtsamalt üksteisest aru. *Hiri* tähendab motu keeles kauplemist.

Tänapäeval kneleb hirimotu keeles pigem vanem põlvkond, uuemad põlvkonnad kasutavad pigem inglise või tok pisini keelt.

Viited

1. "Ethnologue" (http://www.ethnologue.com/language/hmo). Vaadatud 25.10.2013.
2. Comrie, B; Matthew, S; Polinsky, M [toimetaja]. 1996. The Atlas of Languages. New York : Facts on File. Lk.108
3. Thomson, Sarah [toimetaja]. 1997. Contact Languages: A Wider Perspective. John Benjamins Publishing. lk. 30-31
4. http://www.zompist.com/last.htm Numbers in Pidgins, Creoles, and Constructed Languages
5. Brown, K; Ogilvie, S. 2009. Hiri Motu. Concise Encyclopedia of Languages of the World. UK; Elsevier Ltd. Lk. 501
6. Thomason, G.S [toimetaja];Dutton, T. 1996. Hiri motu. Contact Languages: A Wider Perspective. John Benjamins Publishing. Lk 27
7. Thomason, G.S [toimetaja];Dutton, T. 1996. Hiri motu. Contact Languages: A Wider Perspective. John Benjamins Publishing.
8. "The Syntax of Austronesian Languages" (http://scholar.harvard.edu/files/mpolinsky/files/AN_Schedule.082309.pdf). Vaadatud 01.11.2013.
9. "Hiri Motu Travel Phrases" (http://www.travelphrases.info/languages/hirimotu.htm). Vaadatud 20.10.2013.
